

FRONTERES, MIGRACIONS, ASIL I REFUGI

La marea ha canviat? Refugi i asil a l'espai euromediterrani

Dawn Chatty

Il·lustració de [Carole Hénaff](#)

L'extensió aquosa del mar Mediterrani, també anomenat *Mare Nostrum* (el nostre mar) o *Mare Internum* (el mar interior) per tota la seva riba nord i *Bahr Al Abyad Al-Mutawasit* - el mar interior blanc (mitjà) - per tota la seva riba oriental i meridional ha servit, durant segles, més com a connector que com a separador. Aquesta gran massa d'aigua interior ha estat un conducte per al comerç marítim i l'intercanvi sociocultural i sovint, també, un espai d'escapada, exili i asil. Entre els segles XI i XIII, va veure com es posaven en marxa expedicions militars europees per 'recuperar Terra Santa'. Al segle XV, es van signar diverses capitulacions entre l'Imperi otomà i les seves principals ciutats comercials amb Venècia, Gènova, Lucca, Florència i Amalfi, fet que va crear un important moviment mercantil al llarg del Mediterrani. Aquestes relacions diplomàtiques i comercials es van estendre més tard a França, Alemanya i altres nacions europees i van ser testimonis d'un trànsit important de sedes, tèxtils i catifes, entre altres mercaderies, des de la terminal de la ruta de la seda fins a Europa a través del Mediterrani. Paral·lelament a aquesta progressiva evolució, van aparèixer els corsaris entre els segles XVI i XVIII, els quals van alterar moltes d'aquestes relacions comercials establertes i van crear hostilitats i nocions d'inseguretat a tot el Mediterrani.

Al llarg dels segles, el mar Mediterrani ha estat un conducte per a les relacions econòmiques, militars i diplomàtiques, però també una via d'escapada per als qui buscaven seguretat o temien ser

assassinats

Al llarg dels segles, el mar Mediterrani ha estat un conducte per a les relacions econòmiques, militars i diplomàtiques, però també una via d'escapada per als qui buscaven seguretat o temien ser assassinats. Shakespeare va situar al Mediterrani l'argument de la seva obra *Pèricles, el príncep de Tir*. Pèricles es dirigeix al mar Mediterrani quan el rei Antíoc l'amença de mort. En aquesta particular obra de teatre es detallen les tempestes, els naufragis, el asil i el ressorgiment, seguits d'una travessia marítima més perillosa i, finalment, la unificació familiar i el retorn a la seva terra a través del mar. Durant segles, el Mediterrani ha transportat individus i grups que buscaven seguretat a les seves costes nord, est i sud. Fins a finals del segle XX, el mar Mediterrani va servir com un espai familiar de moviment a través de la seva massa d'aigua, proporcionant asil i refugi quan era necessari i facilitant el retorn quan era possible.

Durant l'últim quart del segle XX, els moviments que travessaven el Mediterrani des de l'Àfrica van començar a atreure molta atenció negativa. Això va alterar el turisme al llarg del front de platges mediterrànies perquè, aparentment, amenaçaven Europa amb una "invasió massiva". Per això es van signar diversos acords bilaterals i internacionals per gestionar aquest creixent moviment subterrani, principalment de joves africans. Per exemple, es van crear paquets d'incentius amb el Marroc i Líbia per mantenir els migrants en centres de retenció i allunyats de les fronteres d'Europa [1]. A la dècada de 1990, el nombre de refugiats i migrants forçats a tot el món va augmentar vertiginosament d'uns 2,5 milions el 1975 a més de 22 milions a finals del segle XX. La resposta humanitària europea a aquest nombre de migrants forçats que augmentava ràpidament va ser endurir i formalitzar la "Fortalesa Europa" (vegeu el gràfic del desplaçament mundial). Els migrants i els refugiats s'havien de mantenir fora d'Europa a qualsevol preu. El 2001, la Unió Europea va aprovar una directiva per harmonitzar la legislació sobre les sancions als transportistes per aire, mar i autocar amb la qual es rebutjava el transport de qualsevol persona sense documentació o visat d'entrada. Aquesta directiva desafiava l'article 13 de la Declaració Universal dels Drets Humans, que estableix que en cas de persecució, tothom té dret a buscar asil, i a gaudir-ne, en qualsevol país. Els migrants forçats i els refugiats sense documentació es van veure obligats a trobar altres mitjans per creuar el Mediterrani, on podien sol·licitar asil com a refugiats que fugien de la persecució, tal com garantien el Conveni sobre Refugiats de Ginebra de les Nacions Unides de 1951 i el seu Protocol de 1967.

World-wide Displacement

The scale of displacement

UNHCR Persons of concern	
1975	2.5m
1994	27m
1999	22m
2009	36m
2014	59.5 m
2019	70.8 m **

** refugees under UNHCR mandate	= 20.4 m
Palestinians under UNRWA mandate	= 5.6 m
World-wide total refugees	= 26 m

REFUGEE
STUDIES
CENTRE

Sources: UNCHR, UNRWA

Fortalesa Europa

Obligats a acceptar una sol·licitud d'asil a la seva terra com a signants del Conveni de Ginebra de 1951, la majoria dels estats europeus van començar a preocupar-se cada vegada més a mesura que el pas marítim de refugiats i migrants forçats seguia augmentant durant la primera dècada del segle XXI. Els estats membres de la Unió Europea van buscar aleshores maneres de reduir les possibilitats dels migrants forçats d'arribar a les costes europees. El 2004 es va posar en funcionament una Agència Europea de la Guàrdia de Fronteres i Costes (FRONTEX) de l'espai Schengen per coordinar els controls de les fronteres exteriors d'Europa. Tanmateix, aquesta institució no ha fet gairebé res per aturar el creixent moviment irregular que creua el Mediterrani, en particular els passos que es produeixen des d'Albània a Itàlia i des de Líbia a Sicília. Els polítics europeus, especialment els populistes, van començar a assenyalar aquests moviments com una amenaça per a la sobirania nacional. El 2009, per exemple, Itàlia, amb Berlusconi, va signar un "Tractat d'amistat" amb Líbia pel qual Itàlia es comprometia a pagar a Líbia 5.000 milions de dòlars en reparacions pel seu domini colonial de 1911-1943; a més, els dos països van acordar cooperar en la lluita contra la immigració il·legal. De fet, els guardacostes italians ara podrien deportar ràpidament embarcacions d'immigrants il·legals cap a les costes líbies, saltant-se els procediments per presentar possibles sol·licituds d'asil. El 2017 es va signar un acord similar per retornar migrants i sol·licitants d'asil a Líbia entre Itàlia i Líbia [2].

La resposta humanitària europea a aquest nombre de migrants

forçats que augmentava ràpidament va ser endurir i formalitzar la “Fortalesa Europa”. Els migrants i els refugiats s’havien de mantenir fora d’Europa a tota costa

Aquestes mesures extremes sorgides de la mentalitat de fortaleza d’Europa, però, es van sumir en el caos quan l’octubre de 2013 es van enfonsar dues embarcacions de refugiats i migrants forçats prop de Lampedusa (Itàlia), amb un nombre aproximat de morts de 400. El nou primer ministre italià, Enrico Letta, va piular que es tractava d’una immensa tragèdia i reconeixia el deure bàsic humà dels italians de salvar vides. Així, va llançar l’Operació Mare Nostrum. Aquest programa es va desenvolupar durant dos anys entre el 2013 i el 2014 i se li atribueix haver salvat més de 150.000 vides durant aquest temps, moltes dels quals eren de sirians que fugien de la implosió de seguretat al seu país. Tot i això, aquesta operació va ser finançada únicament pel govern italià i no per la Unió Europea. Dos anys després, Itàlia va demanar suport a la UE per gestionar les operacions de cerca i rescat, afirmant que ja no es podia permetre mantenir aquestes operacions sense l’ajut dels seus socis de la UE. Teresa May, llavors ministra de l’Interior britànica, va afirmar que el Regne Unit no donaria suport a noves operacions de cerca i rescat. La mentalitat de fortaleza de mantenir fora d’Europa els migrants forçats i reduir el nombre de persones que podien aprofitar l’oportunitat de demanar asil s’havia consolidat legalment. Maurice Wren, el cap del Consell per als Refugiats del Regne Unit, es va mostrar mordaç en el seu contrapunt pel fet que Teresa May i altres polítics no veiessin que el món es trobava enmig de la crisi de refugiats més gran des de la Segona Guerra Mundial. El 2015, la UE va aprovar finalment una operació de cerca i rescat limitada, l’Operació Tritó, amb vigilància restringida a 30 milles nàutiques de la costa italiana.

La crisi europea dels refugiats de 2015

La crisi dels refugiats a què es referia Maurice Wren era, per descomptat, la crisi humanitària siriana que havia vist com prop de la meitat de la seva població de 21 milions de persones es desplaçava interiorment o travessava les fronteres internacionals mentre Síria entrava en el quart any de conflicte armat que havia desembocat en una guerra indirecta en la qual participaven Iran, Rússia i l’Estat Islàmic. Més de sis milions de sirians havien hagut de fugir de les seves llars per trobar seguretat en una altra part de Síria, mentre que prop de 5 milions més havien buscat seguretat travessant les fronteres de Jordània (600.000), Líban (1.200.000) i Turquia (més de 3.800.000). La majoria dels sirians esperaven en aquests estats veïns, confiats que podrien tornar al seu país aviat, quan les condicions ho permetessin. Per diversos motius, però també perquè suposaven que el retorn seria possible en un futur pròxim, molts van refusar inscriure’s com a refugiats a l’Agència de les Nacions Unides per als Refugiats (ACNUR). Molts professionals de classe mitjana i joves activistes van quedar-se a les principals ciutats de Síria dirigint consells consultius locals i gestionant els serveis municipals.

Però a mitjan 2015, el bombardeig aeri rus de moltes ciutats i pobles de Síria, juntament

amb la ràpida expansió i la presa del control de gran part del país per part de l'Estat Islàmic (Daesh), va provocar una sortida massiva del país. Aquest 1.000.000 de sirians aproximadament que fugien del bombardeig aeri i de la possible presa de control extremista i gihadista van passar per Turquia i pel pont terrestre cap als Balcans, amb la intenció d'arribar a llocs segurs d'Europa on molts, per no dir la majoria, ja hi tenien membres de la família (particularment a Alemanya i a Suècia). Altres van decidir creuar el Mediterrani, molts amb resultats tràgics, mentre les fotos d'un agent de policia turc que portava el cos sense vida del nen de tres anys, Ayan Kurdi, arribaven als mitjans de comunicació. El xoc públic d'aquestes imatges tràgiques es va intensificar amb altres històries de sirians desesperats en aquesta entrada massiva. Europa va reaccionar en gran manera com a una: "Ho podem fer", va dir Angela Merkel el setembre del 2015 i va anunciar que obria les portes d'Alemanya als sirians que buscaven seguretat, asil i una reunificació familiar. Gairebé 800.000 sirians van arribar a Alemanya, caminant per l'enllaç terrestre que creuava els Balcans, passant per Hongria, Àustria i després cap a Alemanya. Els informes de premsa de sirians i altres sol·licitants d'asil maltractats a les fronteres d'Hongria durant el seu camí van provocar respostes airades dels països de l'Europa occidental i una comprensió encara més gran per aquests migrants forçats que buscaven asil. Quan l'hongarès Viktor Orbán va declarar que aquests sirians no eren realment refugiats, sinó en realitat "migrants il·legals", "migrants econòmics" i "musulmans" (a sobre!) que afectarien la naturalesa cristiana del seu país, va ser àmpliament ridiculitzat. Quan va construir una tanca al voltant de la frontera sud del país, la Unió Europea el va reprendre i li va dir que Europa tot just havia enderrocat els seus murs i que ell no podia tornar a erigir-los.

Reforçar la fortalesa?

A mesura que avancem cap al 2020, trobem que el posicionament d'Orbán ha anat guanyant suport a Europa i que altres països estan construint murs per dissuadir els refugiats i els sol·licitants d'asil d'entrar a Europa. La cobertura mediàtica, el febrer de 2020, de la brutalitat amb què es van trobar els refugiats i els sol·licitants d'asil que intentaven entrar a Grècia des de la frontera terrestre de Turquia i aquells que van intentar arribar a les illes gregues amb petites embarcacions i bots no va ser gens compassiva. Tot i els informes sobre l'ús de gas lacrimogen, bales de goma i munició real per frenar els migrants forçats que intentaven creuar de Turquia a Grècia o el fotoperiodisme que mostrava la policia grega empenyent els bots cap al mar amb, en alguns casos, nens petits ofegant-se, amb prou feines hi va haver cap reacció pública. Semblava que els mitjans convencionals havien deixat de ser comprensius i que la premsa més liberal havia estat emmordassada. Semblava necessari adoptar mesures rigoroses i salvatges per frenar les desenes de milers de refugiats i migrants forçats que podrien venir; els governs semblaven creure que hi podria haver una entrada massiva que sobrecarregaria tant l'estat receptor que aquest es veuria incapaç d'alimentar i allotjar aquestes multituds. Grècia era considerada la primera línia de defensa de la fortalesa d'Europa, com si es tractés de lliurar una guerra. No importava que Turquia ja alimentés i allotgés quatre milions de sirians desplaçats: quatre vegades el nombre que havia allotjat Alemanya.

L'hostilitat en els països veïns de Síria ha estat provocada pels polítics que han utilitzat els refugiats com a caps de turc per culpar-los de les dificultats econòmiques que hi havia als seus països fins i tot abans del 2011

La posició humanitària i acollidora d'Alemanya i altres països de la UE de brindar hospitalitat condicional, per utilitzar el concepte desenvolupat per Derrida [3], amb els pocs detractors d'Hongria, Polònia i Eslovènia, semblava haver donat lloc a una hostilitat brutal europea generalitzada envers els refugiats i els sol·licitants d'asil. Mentre que la contenció en els països adjacents a Síria havia estat el principal esforç polític europeu per mantenir el seu aspecte de fortalesa, l'escut protector de la UE al llarg del Mediterrani s'havia desplaçat i ara es considerava que Grècia es trobava a la primera línia de defensa d'Europa davant una horda d'invasors. Aquestes polítiques de dissuasió han existit durant molt de temps. Teresa May va ser la primera a fer servir l'argument de la dissuasió al principi de la crisi de Síria quan els sirians es desplaçaven pagant traficants perquè els portessin a través del Mare Nostrum en petites embarcacions. 'No els salveu', va argumentar; això només animaria els altres a seguir-los. Al principi, Itàlia, França i fins i tot Espanya i Malta van refusar aquesta lògica immoral i van continuar fent missions de cerca i rescat pel Mediterrani. Quan els governs van començar a cansar-se d'aquest costós exercici, el tercer sector va assumir el control, fins que ells també van ser clausurats per una intervenció governamental més forta i de tendència populista.

D'on ve aquesta vergonyosa manca de valentia moral per abordar els problemes de la migració forçada a les portes de la mateixa Europa? És realment, com ha argumentat Derrida, que l'hospitalitat conté dins seu hostilitat i que, amb el pas del temps i la pressió de les xifres amb un espai i uns recursos sobirans limitats, l'hostilitat acaba guanyant? O és més aviat que la solidaritat i la reciprocitat que compartien originalment els estats europeus s'han vist minades per l'actitud permissiva envers els pocs estats (Hongria, Polònia i la República Txeca) que no volien compartir la càrrega? Aquestes poques pomes podrides van corrompre realment la resta del cistell? En comptes de demanar responsabilitats a aquests pocs estats no liberals, sembla que hem vist com les seves polítiques i sentiments guanyaven terreny, i ara dissuadir els refugiats i els sol·licitants d'asil d'arribar a costes segures s'ha convertit en la norma. Fins i tot el celebrat Pacte Mundial de les Nacions Unides sobre refugiats, posat en marxa el desembre de 2018, continua acceptant el concepte de dissuadir els migrants forçats d'arribar a Occident i prioritza mantenir-los en els països veïns, on sovint no hi ha protecció internacional i el camp de refugiats es pot acabar convertint en un camp de treball.

És realment, com ha argumentat Derrida, que l'hospitalitat conté dins seu hostilitat i que, amb el pas del temps i la pressió de les xifres amb un espai i uns recursos sobirans limitats, l'hostilitat acaba guanyant?

En l'àmbit regional, a Turquia, el Líban i Jordània, l'hospitalitat original envers els gairebé 6 milions de sirians desplaçats ha començat a minvar. L'hostilitat en aquests països veïns ha estat provocada pels polítics que han utilitzat els refugiats com a caps de turc per culpar-los de les dificultats econòmiques que hi havia als seus països fins i tot abans del 2011. Sigui quina sigui la raó, s'està debatent el retorn voluntari i una 'devolució' no tan voluntària i, en alguns casos, s'han donat a conèixer informes terribles de tractament inhumà als repatriats. Aquestes devolucions involuntàries infringeixen clarament el Conveni de Ginebra sobre refugiats de 1951 i la legislació internacional sobre drets humans posterior a la Segona Guerra Mundial. Els informes recents sobre maltractaments als repatriats a Síria, com també l'activisme local per conscienciar d'aquestes infraccions del dret fonamental dels refugiats a no ser retornats (segons el Conveni de Ginebra sobre refugiats de 1951), semblen haver frenat les polítiques de retorn 'voluntari' o forçat.

El febrer de 2020, la premsa europea va renyar Turquia per haver obert la seva frontera terrestre amb Grècia. S'ha insinuat que Turquia ha fet una mena de "xantatge" per aconseguir un nou acord amb la UE. Però, què ha passat realment? Ha complert la UE la seva part de l'acord UE-Turquia assolit el 2016? No del tot. A més d'aquest acord, també hi ha el fet que Turquia era membre de l'OTAN i havia demanat als seus socis que l'ajudessin a abordar el conflicte en curs a Síria, on el bombardeig aeri rus i els moviments de les tropes sirianes per recuperar la regió d'Idlib havien provocat que prop d'un milió de sirians fugissin per manca de seguretat cap a la frontera turca. El president de Turquia, Recep Tayyip Erdogan, ha declarat que Turquia no té més espai. A primera vista, si mirem les xifres, podem constatar la seva afirmació. Turquia té prop de 4 milions de sirians desplaçats al país. Turquia, amb una població de 84 milions d'habitants, igual que Alemanya, ha acollit quatre vegades el nombre que té Alemanya. Les illes gregues, la primera línia d'Europa, han quedat tan massificades de sol·licitants d'asil en camps de detenció incapaços de traslladar-se al continent que un cooperant humanitari grec ha batejat aquestes illes amb el nom de "Guantánamo" de Grècia.

El canvi de marea?

Tot i això, és possible que la marea estigui canviant? La recent decisió del màxim tribunal de la UE, el Tribunal de Justícia Europeu, de reconèixer que Polònia, Hongria i la República Txeca van infringir la legislació europea el 2015 quan no van donar refugi als sol·licitants d'asil que arribaven al sud d'Europa podria suggerir que sí. Els tres països del centre d'Europa s'enfronten a possibles sancions per negar-se a acollir una part dels refugiats, després que el 2015 els líders de la UE forcessin, mitjançant una quota obligatòria, a reubicar fins a 160.000 sol·licitants d'asil en plena crisi. La República Txeca va acollir 12 sol·licitants d'asil, mentre que Hongria i Polònia es van negar a acollir-ne cap (The Guardian en va informar el 3 d'abril de 2020). Quatre anys després, el 2020, els estats de la UE han aconseguit assumir una mica menys del 50 % d'aquesta quota.

La recent decisió del Tribunal de Justícia Europeu de reconèixer que Polònia, Hongria i la República Txeca van infringir la legislació

europea el 2015 quan no van donar refugi als sol·licitants d'asil
 podria suggerir que la marea està canviant

La pandèmia de la Covid-19 del 2020 també sembla apuntar cap a una major solidaritat i reciprocitat amb els refugiats i els migrants forçats. Els informes de Grècia, Turquia, el Líban i Jordània suggereixen que, en lloc de convertir-se en focus d'infecció, els refugiats i els migrants forçats en camps i assentaments informals assumeixen la responsabilitat d'informar altres refugiats sobre el coronavirus. Tal com va dir un líder de l'equip de conscienciació sobre el coronavirus de Moria: "ens hem de cuidar nosaltres mateixos". Malgrat els confinaments de diversos camps, no s'ha informat de cap cas de Covid-19 als camps de les illes gregues i els investigadors i els activistes han començat a insistir que el govern grec "hauria de deixar d'utilitzar la Covid-19 com a excusa per obligar les persones a viure en zones segregades, massificades i en condicions insalubres. En comptes d'això, hauria d'aixecar immediatament les restriccions discriminatòries i injustificades a la llibertat de moviment dels migrants, protegir la seva salut, examinar les demandes d'asil de manera justa i puntual i reduir considerablement i humanament la massificació que ha estat un problema durant anys" [4].

Actualment a Grècia, més de 60.000 refugiats i migrants forçats viuen en 36 centres d'acollida i camps. La pandèmia de la Covid-19 sembla haver despertat certa humanitat, tal com exemplifiquen les intervencions accelerades de reunió familiar negociades entre Grècia i vuit estats membres de la UE i Suïssa per a menors no acompanyats i altres migrants forçats vulnerables. El Regne Unit (52), Alemanya (49), Luxemburg (12) i pròximament Suïssa (1.600) han acceptat reunir els menors no acompanyats amb membres de la família, com també acceptar altres migrants vulnerables. Tot i que aquestes xifres són petites, els procediments s'estan accelerant. Ja sigui a conseqüència de la pandèmia global que ens ha recordat la nostra humanitat comuna o simplement pel reconeixement repetit que afrontar amb èxit la migració forçada perllongada no és una cosa nova per a l'ordre mundial internacional. Però això necessita un esforç internacional, unit i concertat. Aquest esforç requereix la implicació i l'acció de la societat civil, com també respostes comunitàries a la inhumanitat de l'home envers l'home.

REFERÈNCIES

- 1 — Andersson, R. I (2014). *Illegality, Inc.: Clandestine Migration and the Business of Bordering Europe*. Los Angeles: University of California Press
- 2 — Amnistia Internacional (2020). 'Libya: Renewal of migration deal confirms Italy's complicity in torture of migrants and refugees'. 30 de gener del 2020. Disponible [en línia](#).
- 3 — Derrida, J. and A. Dufourmantelle (2000). *Of Hospitality*. Stanford, Stanford University Press.
- 4 — Eva Cosse, (2020). 'Greece Again Extends Covid-19 Lockdown at refugee camps'. Human Rights Watch. Disponible [en línia](#).

Dawn Chatty

Dawn Chatty és professora emèrita d'Antropologia i Migracions Forçades i exdirectora del Refugee Studies Centre de la Universitat d'Oxford. També és professora de l'Acadèmia Britànica. Els seus àmbits de recerca inclouen la superació i la resistència dels joves refugiats; la mobilitat nòmada; el gènere i el desenvolupament, i la salut, la malaltia i la cultura. És autora de diversos llibres com *Displacement and Dispossession in the Modern Middle East* (Cambridge University Press, 2010), *From Camel to Truck* (White Horse Press, 2013) i *Syria: The Making and Unmaking of a Refugee State* (Hurst Publishers, 2018). Ha editat diverses obres, incloent-hi *Deterritorialized Youth: Sahrawi and Afghan Refugees at the Margins of the Middle East* (2010), *Nomadic Societies in the Middle East and North Africa: Facing the 21st Century* (2006), *Children of Palestine: Experiencing Forced Migration in the Middle East* (2005) i *Conservation and Mobile Peoples: Displacement, Forced Settlement and Sustainable Development* (2002).